

Demokrasi, Kameralizm ve Osmanlı'daki Etkileri

Durmuş Hocaöglu

Yeni Türkiye., ISSN 1300-4174., Yıl: 3, Sayı:18., Kasım-Aralık 1997., "Sivil Toplum" Özel Sayısı., Ankara., s.375-381 (7 sayfa)

Durmuş Hocaöglu, *Yeni Türkiye* Makale No: 03

Bibliyografya Notisi:

- Hocaöglu, Durmuş., "Demokrasi, Kameralizm ve Osmanlı'daki Etkileri"., *Yeni Türkiye.*, ISSN 1300-4174., Yıl: 3, Sayı:18., Kasım-Aralık 1997., "Sivil Toplum" Özel Sayısı., Ankara., s.375-381 (7 sayfa)

İstatistikî Bilgiler:

Sayfa: 7; Kelime: 2.703, Karakter: Boşluksuz: 19.480; Boşluklu: 22.225

**Yeni
Türkiye**

Matbû metni tarayarak dönüştüren ve düzenleyen: Mehmet Gümüş

Redaksiyon: Durmuş Hocaöglu

Demokrasi, Kameralizm ve Osmanlı'daki Etkileri

Platon, fikirlerini uygulama imkânını asla bulamadı; ancak, tarihte uygulanabilmiş ve sonuç almış entellektüalist Zorbalık/despotizm hareketlerinin sayısı hiç de az olmamıştır. Bunlardan birisi, yakından tanıdığımız, Lenin tarafından yapılan katkılarla Marks'ın teorilerinden önemli farklılıklar gösteren *Leninist Komünizm* ve diğeri ise Türk aydınının pek az tanıdığı *Kameralizm*'dir.

II.

Avrupa'da Kameralizm

XVIII. yüzyılın ortalarına doğru, Kara Avrupası ülkelerinde bir olgu gözlemlenmektedir: Bu ülkelerin monarkları, krallar, imparatorlar, çarlar ve prensler, ülkelerini ve toplumlarını yukarıdan aşağıya yönelik olarak tepeden-ternağa değiştirmeye, yeniden formatlamaya, “*merkezî bir güçlü siyasî idare (administration) tesis etme*” hedefine yönelmeye başlamışlardır. Bu olgu *Kameralizm* olarak adlandırılmıştır. Kameralizm, “merkez”den, merkezînin siyasî otoritesini elinde tutan ve büyük bir çoğunluğu da felsefe ile ciddi biçimde ilgilenen, filozoflarla yakın temasları olan “bilge hükümdarlar” eliyle yürütülmekte olduğundan “*entellektüalist*” bir karakter taşımakta ve bunun yanında, Merkez'in otokrat gücü de kullanıldığı, “zor” meşrû telakki edilerek gereken hallerde ve imkânlar nispetinde zora başvurulmaktan da kaçınılmadığı için aynı zamanda “*zorba/despotik*” bir karakteri de haiz bulunmaktaydı ki, bu sebeple, Kameralizm, aynı zamanda “*entellektüel despotizm*” olarak da anılmaktadır. Kamera (camera) kelimesi, “hâkimler meclisi” anlamına gelmekte olup, (İtalya'da “yasama meclisi”-teşriî meclis anlamında kullanılmaktadır) entellektüel despotların konumları, bu ismin verilmesine sebep olmuştur.

Bu bilge hükümdarlar arasında en meşhur sîmâlar şunlardır: Prusya kralı Friedrich II (Büyük Friedrich); Avusturya imparatoru Jo-

(*) Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Fizik Bölümü Öğretim Üyesi.

Durmuş Hocaoglu*

I.

Giriş: Entellektüel Despotizme Dair

Toplumları “kimin/kimlerin” sevk ve idare etmesi gerektiği fikri, en eski zamanlardan beri en ciddi felsefî ve siyasî tartışmaların yaşandığı alanlardan birisi olma hüviyetini daima muhafaza etmiştir. Bu konuda, teferruata dalmadan, Antikçağ filozoflarından Platon ve Protagoras'tan beri iki görüşün kıyasıya çarpıştığını söyleyebiliriz. Platon'a göre, bir toplum ancak bir “entellektüel seçkinler” zümresince idare edilmelidir; toplum ancak bu şekilde erdemli bir toplum olabilir. Buna karşılık Protagoras, toplumun kendi kendisini idare etmesini müdafaa etmektedir. Platon'un fikri kısaca “*Entellektüalist Elitizm*”, Protagoras'inki de “*Demokrasi*” olarak özetlenebilir. Eğer entellektüalist elitizm, zor kullanmayı, yani “zorbalık”ı da kendisinde meşru ve doğal bir hak olarak telakki edecek olursa, bu takdirde Entellektüalist Elitizm, bir “zorba elitizm”e dönüşür ve, “*Entellektüalist Zorbalık*” veya “*Entellektüalist Despotizm*” olarak anılır.

seph II; Rusya çaricesi Katerina II; İsveç kralı Gustaf III; Danimarka kralı Christian VII'nin başdanışmanı Struensee kontu Johann Frederich; İtalya' da Napoli, Parma, Floransa, Torino, Savoia prensleri; İspanya'da Carlos III; Portekiz' de 25 yıl süreyle dışişleri bakanlığını yürüten ve kısaca 'Pombal' olarak anılan, "entellektüel despotizmi"nin en karakteristik tipi, nümune-i timsali addedilen Pombal markisi Jose de Carvalhoe Mello.

Kameralistlerin fikrî beslenme kaynakları olarak, birisi Antikite'de Platon'dan beri bilinen ve onun Politei isimli eserinde ortaya attığı "filozof hükümdar" idesi, diğeri de Aydınlanma felsefesidir. Bunun yanında bir başka etki kaynağı da Fizyokratlar Okulu olmuştur. Felsefî açıdan, fiziksel (doğal) yasalara uyulmasının -"doğal idare" anlamındaki Fizyokrazi ibaresi de buradan mülhemdir- yani "doğal düzen" in erdem olduğunu ve hükümetlerin asıl görevlerinin de bu yasalara uyulmasını sağlamak, mülkiyet ve özgürlüğü korumak olduğunu savunan Fizyokrazi, kamu yönetimi açısından Quesnay tarafından temellendirilen ve Dupont de Nemours, Lemerrier ve Turgut gibi aydınlarca da savunulan görüşe göre, iktisadî etkinliklerin temeli olarak Tarım kabul ediliyor ve bireysel girişimlere özgürlük tanınması gerektiği ileri sürülüyordu. Ayrıca, Fransız Jakobenziminin de Kameralizm üzerinde etki yapmış olması kabul edilmelidir.

Ne ki, Kameralistler, kuvvetli bir merkezî idare yanında, "monarşi"yi de hararetle müdafaa etmekteydiler. Bu merkezî otorite monarşik olduğundan, Kameralizm, aynı zamanda bir "mutlak monarşi tesisi" olarak da görülmektedir. Onların, entellektüalist despotlukta çok benzeştikleri, monarşi-karşıtı Fransız jakobenler ile aralarındaki en belirgin farklardan birisi de budur.

Bu bilge hükümdarlar arasında Prusya kralı II. Friedrich, kendisi bizzat filozofluğa soyunmuştur. Onun en önemli eserlerinden birisi olan "Machieveli'ye Reddiye", tebaasının mutluluğu ve devletin bekası için çırpınan

erdem ve bilge sahibi bir filozof-kral portresi çizmektedir ki bu açıdan Friedrich, bir başka filozof-hükümdar olan Roma imparatoru Marcus Aurelius'a da benzetilebilir. Çok sert, katı, müstebit (otokrat) bir hükümdar olan Çariçe II. Katerina ise, sarayına davet ettiği bir çok filozof arasında bilhassa Diderot'nun devrimci fikirlerinden çok etkilenmiştir.

Kameralistler, kuvvetli bir monarşik merkezî idare tesis edebilmek için şu hedeflere yöneldiler:

1: Merkezî idarenin önünde önemli bir engel olan Ortaçağ kalıntısı adem-i merkezîyetçi yönetimlerin tasfiyesi;

2: Dünyevî Hükümlanlık olan monarşik otokrasinin gücünün karşısında ciddi bir engel oluşturan ve hem Dünyevî Hükümlanlığı (Regnum Terrera) ve hem de Uhrevî Hükümlanlığı (Sacer Dotium) uhdesinde toplayan Kilise'nin dünyevî otoritesinin tasfiyesi;

3: İktisadî bakımdan kuvvetli, zengin ve özgür bir Orta-Sınıf kurulması.

Bu maksatla, kameralistler, bir yandan bu eski ve miadı dolmuş, çağdışı kalmış köhne kurumlara karşı devlet gücünü kullanarak mücadele verirken, bir yandan da, işbu orta-sınıfı oluşturmaya giriştiler. İktisaden güçlü bir orta sınıf bir yandan onları merkezî idareye daha sıkı bağlarla bağlayacak, diğeri yandan da bu yolla, zenginleşmiş bu sınıftan tahsil edilecek vergilerle devlet gelirlerinin artması sağlanmış olacaktı. Orta-sınıfın oluşturulabilmesi ise, her şeyden önce, teşebbüs yeteneğinin arttırılmasını, mülkiyet hakkı'nın teminat altına alınmasını ve böylece "mülkiyetin yaygınlaştırılması" nı icap ettiriyordu. Bunun yanında, eğitimin geniş kitlelere yaygınlaştırılması da orta-sınıfın oluşturulmasına büyük bir katkı sağlayacaktı. Bu ise, merkezî, bir-biçim (üniform) bir eğitim sistemi, yani Eğitimde Birlik (Tevhid-i Tedrisat) ile mümkündü. Bu sebeple Kameralist siyasetçiler, merkez-dışı bütün kurumlara olduğu gibi merkez-dışı eğitim kurumlarına karşı da cephe aldılar. Merkezî,

bir-biçim bir eğitim sistemi, daha sonraki yüz-yılda Fransa'da Laisizm'in de en büyük bir hassasiyetle üzerinde durduğu bir konu olmuş ve uzun bir mücadele döneminden sonra 1882'de Mecburî ve Laik İlköğretim Kanunu ile nihâi sonuca ulaşmıştır.

Kameralizmin Avrupa'da Yol Açtığı Sonuçlar

Kameralizm'in isteyerek veya istemeyerek yol açmış olduğu önemli sonuçlardan bazıları, *Sınaileşme*'nin, *Demokrasi*'nin ve *Ulus-Devlet*'in inşasına yaptığı katkılardır. Zira, her ne kadar Fizyokratlardan etkilenmiş olsalar da, Kameralistler, öncelikle, Sanayi'nin gücünü gördüler ve kuvvetli bir merkezî idare tesisinin temel şartlarından olarak telakki edilen İktisaden kuvvetli orta-sınıfı yaratabilmek için bu istikamete yöneldiler. Özellikle Prusya, Avusturya ve Rusya'nın sınaileşmesindeki kameralist etki çok önemlidir. Böylece, kuvvetlenen orta-sınıf, "Ulus" (Millet) kavramına yep-yeni bir içerik verdi ve Milliyetçilik hareketleri yanında Ulus üzerine temellenmiş Ulus-Devlet ortaya çıkmaya başladı.

Kameralizm'in -istemeyerek- yol açmış olduğu sonuçlardan birisi de, Demokrasi'nin gelişimine paralel olarak, Despotizm'in ve Monarşizm'in sonunu hazırlaması olmuştur. Vakti bir çok Avrupa memleketinde monarşizm bugüne kadar da süregelmiştir; ancak bunların meşrûti ve demokratik bir hale inkişap ettiğine dikkat edilmesi zorunludur. Milliyetçilik (Modern Milliyetçilik), Ulus-Devlet ve Demokrasi (Cumhuriyet değil!) burada detaya girilmesi mümkün olmayan bir çok sebepten dolayı, tam ve yetkin biçimlerine ancak sanayi toplumlarında ulaşmaktadır ve Kameralist reformlar da bir Sanayi Hareketi doğurmakla, sonuçta bu ülkelerin birer sanayi ülkesi olmasına sebebiyet vermiştir.

Kameralistlerin ayrıca, Kilise-Devlet ilişkilerinde Kilise-karşıtı oldukları açıkça gözlemlenmektedir ki, bu da, Batı'daki "dünyevî-

leşme hareketleri" açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Zira, devlet gücü kullanılarak Kilise otoritesinin zayıflatılması, "Avrupaî Dünyevîleşme"nin, yani, German kökenli Protestan ülkelerde Sekülerlik'in ve Latin kökenli Katolik ülkelerde de Laiklik ve Laisizm'in yolunu açmıştır.

Kameralizm'in sebebiyet vermiş olduğu bir başka sonuç da, "Aydın despotizmi"ni meşrûlaştırmış olması olmuştur. Kameralizm, bir yandan dolaylı olarak Demokrasi'yi, diğer yandan da doğrudan olarak ise Despotizm'i intac etmekle, çok ilginç ve birbiriyle zıt iki sonuca yol açmıştır.

Kameralizm'de toplumsal değişme vektörü aşağıdan yukarıya yönelik (upward) değil, yukarıdan aşağıya yöneliktir (downward); yani, değişmenin yönü Taban'dan Tavan'a değil, Tavan'dan Taban'a, diğer bir ifadeyle, Halk'tan Devlet'e değil, Devlet'ten Halk'a doğrudur. Şöyle de diyebiliriz: Toplumsal Değişme'de etken ve aktör olan Devlet, edilgen ve seyirci olan ise Halk'tır. Yani, Toplum Devlet'i değiştirmekte değildir, tam aksine, Devlet Toplum'u değiştirmektedir. Buradaki "Devlet" ibaresi, devletin bütün gücünü elinde tutan "Elit Devletlû" olarak okunmalıdır. Bu elit devletlû taifesi ise, merkezin otokrat ve patrimonyal yapısından dolayı, bir entellektüel otokratlar zümresinden başkası değildir.

Hasılı, Kameralizm, tıpkı Jakobenzizm gibi, elitlerin toplumu uygun gördükleri yönde ve biçimde sevk ve idare etmelerini meşrû kabul etmekte, elit idareciler de "dayatma hakkı"nı tabii kabul etmekteydi. Bu "*elitist dayatma hakkı*", daha sonraları Pozitivizm tarafından teyid edilmiştir. Pozitivizm, Bilim'in her şeyi bilebileceği ve her problemi çözebileceğine îmân mertebesinde bağlanmıştı; madem ki Bilim her şeyi bilebilecek ve her meseleyi halledebilecektir, o halde, siyaset de herhangi bir mesele gibi bilim adamlarına, entellektüellere terk edilmelidir. Bu sûretle, bir anlamda bir Kutsal ve Yanılmaz Pozitivizm Kilisesi yaratılmış olmaktadır.

Kameralizm'in sözü edilen bu entelektüel despotizmi meşrûlaştırması, Rusya'da "Intelligentsia" sınıfının (veya, zümresinin) doğmasına yol açmıştır. XIX.yy.'da ortaya çıkan bu sınıf, Marksizm'in Leninizm versiyonu tarafından da benimsenmiş, Leninizm'deki "Öncüler Teorisi"ne tesir etmiştir. Intelligentsia, Sovyet Rusya'sında çok önemli bir mevkie sahip olmuş, Marksizm'e muhalif olarak Köylüler ve Proletarya gibi temel bir toplumsal katman olarak 1977 Anayasası'nda yer almıştır.

Kameralizm'in temel ilkesinin de bütün despotlar için geçerli olan aynı ilke olduğunu söyleyebiliriz: *Oderint Dum Metuant* (Nefret etsinler; yeter ki itaat etsinler)

Zira bu elitist zorbalık anlayışı, Halk'ı bir 'sürü', kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğuna karar veremeyen bir 'yığın' olarak telakki etmekte, Halk'ın ne düşündüğünü sormaya lüzum görmeden onun adına karar vermeye kendi-kendisini yetkili kabul etmektedir. Madem ki Halk, bir 'sürü'dür, bir 'yığın'dır; o halde, bu bilinçsiz insanların, bu "buluğa ermemiş saf çocuklar"ın, akıl bâliğ oluncaya kadar bir velî'ye, bir vasî'ye ihtiyaçları olacaktır ki bu da el-hak, bizzat bu fikrî ortaya atan elitlerin kendisinden başkası değildir.

III.

Osmanlı'da Kameralizm

Avrupa'da XVIII. yüzyılda ortaya çıkan ve XIX. Yüzyılda da devam eden ve "entelektüel despotizmin siyasî teorisi" olarak bilinen Kameralizm, esas olarak, Merkez'den, yani Devlet Gücünü elinde tutan entelektüel-bürokratik kadrolar tarafından, merkezî Monarşi'nin ve Devlet'in güçlendirilmesi, ve ülkenin kalkındırılması, iktisaden kuvvetli bir orta sınıf yaratılması amaçlarına yönelik bir seri reform hareketleridir. Bu hareket, Osmanlı üzerinde de bazı tesirler icra etmiştir.

Burada bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir: Osmanlı'da da görülmekte olan ve Kameralizm etkilerini andıran gelişmeler hakkında, bunların tamamının doğrudan bir etkilenme olduğuna dair elde pek fazla kanıt mevcut değildir. O sebeple bu tez, karînelerden yapılacak istihraçlarla ve bir miktar da ihtiyatla ileri sürülmek durumundadır.

Toplumlar arasındaki gelişmelerin münasebetine dair iki temel teoriden söz edilebilir: *Difüzyonizm* ve *Paralelizm*. Difüzyonistlere göre, bir toplumdaki gelişmenin başka toplumlar üzerinde de yoğun bir "difüzyon" hasıl etmek suretiyle ondaki gelişmelerin esasını teşkil etmektedir. Paralelistlere göre ise, toplumların gelişmelerinde böyle bir difüzyonist etki aranması gerekmez; farklı toplumlar arasında, birbirlerinden bağımsız olarak birbirlerine "paralel" gelişmeler vuku bulabilir. Bütün Batı-dışı toplumlarda olduğu gibi Osmanlı'da da hasseten XVIII. asır sonundan itibaren başlayan gelişmelerde difüzyonist elitlerin baskınlığı aşıkardır; ancak, bu gelişmelerin bütünüyle bu yolla açıklanabilmesine bir miktar ihtiyatla yaklaşmak icap edecektir. Fakat, buna rağmen Kameralizm'in etkisinin, genel olarak, bütün Türk batılılaşmasında gözlemlenmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Kameralist fikirler, Osmanlı'ya özellikle Avrupa'da görev yapmış hariciyeciler tarafından taşınmıştır. Avusturyalı devlet adamı Prens Metternich, Kameralizm'in Türkiye'ye en fazla etkide bulunmasına yol açmış kişidir. Metternich'in bu tesirleri, en fazla, uzunca bir süre Londra sefirliği, hariciye nâzırlığı ve sadrâzamlık yapmış olan bulunan Mustafa Reşit Paşa ve fakat özellikle Viyana sefiri Sâdık Rifat paşa vasıtasıyla olmuştur.

Osmanlı Kameralizminin Genel Karakterleri

1: Osmanlı Kameralizmi, Batı'ya nispetle daha gecikmiş bir harekettir. Kameralizm Avrupa'da XVIII. asırda zuhur etmiş, Os-

manlı'ya ise hayli büyük bir rötarla, XIX. asrın ilk çeyreğinde yarım-yamalak intikal etmeye ve daha derin tesirlerini de yine aynı asrın ortalarına doğru göstermeye başlamıştır.

2: Osmanlı Kameralizmi'ni motive eden asli saik, “İhyâ-yı Nizâm” ve “Mubafaza-yı Mülk” olarak özetlenebilir. Esasen bu saik, Bütün Osmanlı yenileşme ve batılılaşma -ki hemen ekseriyetle her ikisi aynı anlamı taşımaktadır- operasyonlarının başlangıçta yönelmiş olduğu aslı gaye durumunda olmuştur. Yani, Osmanlı, dağılma emâreleri gösteren -hattâ XIX. Yüzyıla birlikte artık dağılma sürecine girdiği açıkça gözlemlenen- muazzam bir ülkenin toparlanmasına gayret etmekteydi.

3: Bu hareketin filozofu ve felsefesi yoktur, ancak, bürokrati ve bürokrasisi çoktur. Osmanlı Kameralizmi'ni Avrupalılarınkinden ayıran önemli faktörlerden birisi de budur. Yani Osmanlı Kameralizmi, filozofça düşüncelerden ziyade görgül bilgilere ve pratiğin zorlamalarına dayanmaktadır. Felsefesizlik, yani “derin düşünceden mahrumiyet”, bütün yakın zamanlar tarihimizin en belirleyici karakteristik vasıflarından olmuştur. Bürokratiklik, Avrupa'daki kameralist reformların da en belirgin özelliklerinden olmakla beraber, Osmanlı'da, Avrupada'kinin aksine, bu bürokrasinin arkasında, onu besleyen bir fikrî zemin mevcut değildir. Denebilir ki, Osmanlı reformları, “tamamiyle bürokratik” bir niteliktedir.

4: Osmanlı Kameralizmi'nin bir başka vasfı da “militar despotizm”dir. Osmanlı reformatörleri, bütün toplumsal değişim-dönüşüm projelerinin hayata geçirilmesinde devletin elindeki en etkin müeyyide vasıtası olan askerî gücü, muhaliflerini sindirmek ve toplumu istedikleri istikamete yönlendirmek hususlarında kullanmaktan kaçınmamışlardır. Bu bakımdan, Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesine karşılık *Yeniçeri Rubu* ve *Yeniçeri Gelenegi* hayatîyetinden hiçbirşey kaybetmeden bu yeni düzende de aynen devam etmiş ve ilerisine dahi intikal etmiştir. Bu gelenek, Cumhuriyet Türkiye'sinde de etkilerini devam

ettirmiş, ülkemizin hâlis anlamda demokrat ve sivil olmasının önünü tıkamıştır.

5: Kameralizm'in de tesirlerinin bulunduğu Osmanlı reformları, Avrupa'daki gibi başarılı sonuçlara ulaşamamış, daha ziyade Batı kültür ve medeniyetinin oldukça kaba ve yüzeysel bir taklidine yönelmiştir.

Osmanlı Kameralizmi'nin Yönelmiş Olduğu Hedefler ve Yol Açtığı Sonuçlar

1: *Merkezi Bir Monarşik Yönetim Tesisi:* İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Türkiye “Anavatan + koloni” şeklinde ikili bir yapıda değildir; Devlet içinde ülkenin her tarafı “anavatan”dır. Bu, Türk devlet geleneğinin tabii bir neticesi olarak kabul edilmelidir. Onun içindir ki Devlet erkânı bu koca ülkeyi, yani her tarafı eş-değerde “vatan” olan bu toprakları ayakta tutabilmek için kendisinden önceki zamanlara nisbetle daha sıkı ve kuvvetli bir merkezîleşmeye ihtiyaç duymuştur. Kameralizmin Türk devlet adamlarına en fazla cazip gelen taraflarından birisinin de, Osmanlı İmparatorluğu gibi bir ülkeyi birleştirmesi yönünde umut verici bir proje görüntüsü vermesiydi. Türkiye bu bakımdan Rusya ile bazı benzerlikler arz etmekteydi. Her ikisi de geniş topraklara yayılmışlardı; her ikisinde de aslı unsur veya hâkim unsur olan millet (Türkiye'de Türkler, Rusya'da Ruslar), aslı din (Türkiye'de İslamiyet, Rusya'da Hristiyanlık) ve aslı dil (Türkiye'de Türkçe, Rusya'da Rusça) yanında, çok çeşitli dinler, diller, milletler ve halklar vardı. Bunlara ek olarak Türkiye, Rusya'ya nisbetle daha zayıftı ve dağılma riski daha yüksekti. Bu sebeptendir ki Kameralizm Osmanlı erkânı tarafından da Rusya'dakine benzer bir bilgi ile karşılanmış ve oradaki gibi despotik uygulamalarla kuvvetli bir merkezî monarşik administrasyon tesisi cihetine gidilmiştir. Ancak Rusya'daki “entellektüelist-bürokratik despotizm”e karşılık Türkiye'deki kameralizm daha ziyade “bürokratik despotizm” karakterindedir.

2: *Kuvvetli Bir "Orta Sınıf" Yaratılması*: "Kuvvetli orta sınıf", Kameralizm'in yönelmiş olduğu en önemli en temel amaçlardan birisidir. Bundan güdülen maksat özetle şudur: Kuvvetli yani iktisaden zengin, problemleri büyük ölçüde çözülmüş müreffeh bir orta sınıf, Devlet'ten ve merkezî monarşiden memnun, dolayısıyla da sâdik, sağlam bir "omurga" demektir. Bu ise istikbalin emniyeti anlamına gelmektedir. Bunun yanında, kuvvetli orta sınıf demek, devletin istikrarlı malî kaynaklara kavuşması da demektir ki bunun temini için Avrupalı kameralistler ziraî ama özellikle zamanla sınaî kalkınmaya çok önem vermişler ve bu projeyi önemli nisbetlerde gerçekleştirmeye muvaffak olmuşlardır. Ancak, Türkiye bunu başaramamıştır.

3: *Tebaada Mal-Mülk Edinme "Dünyevîleşme" Duygusu Hasıl Edilmeye Çalışılması*: Kuvvetli bir orta sınıf oluşturma'nın iki yolu bulunmaktadır: Bir yandan devlet eliyle iktisadî işletmeler açılması, diğer yandan da özel teşebbüs ruhu yaratılması. Devlet eliyle özel işletmeler açılması, günümüzün KİT'lerine giden yolun başlangıcıdır. Özel teşebbüs ruhu yaratılabilmesi için ise şunlara ihtiyaç vardı: Osmanlı tebaasında "dünyevîleşme" duygusu hasıl edilmesi ve Tarım'dan Sanayi ve Ticaret'e kaynak aktarılması. Bütün bunların yapılabilmesi çok uzun bir süreyi gerektirecekti. Osmanlı reformcuları bu konuda dünya ölçeğinde ciddîye alınabilecek bir başarı kazanamamışlar, bütün bütüne âtül da kalmamışlardır. Özellikle müslüman tebaada dünyevîlik temayüllerinin yaratılabilmesi, Gülhane Hattı Hümayûnu'nda bâriz bir şekilde müşahede edilebilmektedir. Lâkin, bazı konjonktürel durumlar (sürekli harpler, kapitülasyonlar, müslüman ahalinin bu "ilk hareket" için gerekli malî imkânlarla sahip olmayışı), bazı elitist anlayışsızlıklar (yöneticilerin bu hususun künhüne vakıf olamayıp ancak el yordamıyla ve çok kabasından bir sezgiyle yarım-yamalak hissetmeleri), Yönetici sınıfın görgüsüz ve tiksindirici israf ve debdresi, ve, özellikle bütün bunlara ilâveten,

müslümanların zihniyet dünyalarında asırların bir tortu gibi biriktirdiği "dünyayı tahkir" anlayışının tesiri, bu projenin gerçekleşmesine mânî olmuştur. Türkiye'de müslüman ahalinin bu zaafı, gayrı müslümlerin ticaret ve sanayii ele geçirmelerine de yol açmıştır. Fakat netice olarak, Türkiye kalkınma yarışını kazanamamış sağlıklı bir orta sınıf yaratılamamıştır.

Osmanlı Kameralizmi'nin Almış Olduğu Sonuçları

1: Bütün iyi niyetlere rağmen, zayıflamanın ve dağılma sürecinin ardında yatan, dağılmayı doğuran ve besleyen saikler; çağdaşlaşma, modernleşme batılılaşma, "kuvvet" in menşeinin ne olduğu ve nasıl elde edilebileceği gibi en temelli konular lâyıki veçhiyle kavranamamıştır. Bunun, büyük ölçekte, derin düşünme geleneğinin kaybolmasından kaynaklanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Bir miktar ihtiyat ile diyebiliriz ki, Osmanlı, çağını asla tam mânâsıyla ve derinleşmesine idrâk edememiştir. Aynı zamanda, hep "acele bir şeyler yapmak" mecburiyeti, Osmanlı'nın derin düşüncelere dalmasını da önlemiştir.

2: Osmanlı Kameralistleri çağlarının gerçeklerini kavrayamamışlar, Devlet'in güçsüzlüğünün asıl kaynağının sanayisizlik olduğunu tam anlamıyla idrak edememişler, bu hususta Batılı önderlerinin çok gerisinde kalmışlar, Batı ile aralarındaki mesafenin kapatılması problemini en yanlış çözüm uzayında aramışlar, zamanla çok kötü sonuçlar hasıl eden herbat bir "batı mukallitliği"ni geliştirmiş ve yaygınlaştırmışlardır.

3: Osmanlı reformatörlerinin kavrayamadıkları bir başka nokta da Imperium yapısının sonunun gelmekte olmasıdır. Sanayisiz, ilim ve teknoloji üretemeyen, yani çağ-dışı bir imperium, bu güçsüzlüğü ile Tarih'i durdurmaya çalışmak sûretiyle Tarih'e meydan okumuş ve Tarih tarafından çok ağır bir biçimde cezalandırılmıştır. Ülkenin zaten çok kıt olan kaynakları zenginleştirilmek yerine

sonu olmayan bu “meydan okuma” uğruna hebâ edilerek daha da zayıflatılmış, ülke git-gide takattan düşürülmüştür.

4: Merkezîleşme, kuvvelli bir “etatizm” yaratmıştır; bu da, bütün toplumun tepeden bürokratik baskılarla formatlanması şeklindeki entellektüel / bürokratik cebri (despotizmi) yaygınlaştırmış ve meşrûlaştırmıştır.

5: Aşırı merkezîyetçilik ve “entellek-

tüelist/bürokratik despotizm”, devletçilik karşısında teşekkül edebilecek “özgürlük alanları”nı boğmuş, daha sonraki yılların Alt’tan, Taban’dan gelecek oluşumlarının önünü de kesmiştir. Bu despotizm, Osmanlı Kameralizmi’nin kötü bir mirası olarak günümüze de aktarılmış, *Jakobenizm*, *Piyonerizm* gibi başka despotizmlerle de birleşerek Türk Milleti’nin gelişmelerinin önündeki en büyük engel olmuştur.